

Feminismitondi taltsutamine Eestis

Barbi Pilvre

Vaatamata pidevalt kostvatele hoiatustele, et feminism on “meile” võõras, on see tont ennast Eestis sisse seadnud ja mis veel hullem, ajab oma haarmeid laiali. Feminism on Eestisse jõudnud küll ühekülgse essentsialismina, kuid ta on siin. Eesti naised ei huvita võrdõiguslikkus, küll aga naisena olemine.

Suurem osa eesti naised praktiseerib naiseksolemist küll ilma küsimusi esitamata, kuid üha enam kostab Eestis küsimusi: miks nii, aga mitte teisiti. Miks beibekultuur vohab? Miks naisteajakirjad nii rumalad on? Kas üle kolmekümneviiesed naised on Eestis surnud?

Võrdõiguslikkuse haavu lakkudes

Muidugi, endiselt võib vaielda selle üle, kas Eestis on feminismile pinnast ja mis asja peaks feminism ajama ühiskonnas, mis lakub veel nõukogude võrdõiguslikkuse haavu. Milleks lahtisest uksest sisse murda, kuulen tüdinud ägamist. Eesti naine on alati olnud vabam kui ida- ja lõunanaabritel. Võrrelda armastatakse end skandinaavlastega, kellel on paraku teistsugune ajalugu. Eesti naine on levinud müüdi kohaselt põhjamaine, iseseisev, tugev, kannab meestki kukil kui vaja. “Keda siin jälle ahistatakse?” – nii ironiseeritakse Eestis naisküsimumise üle.

Kultuuri alusmütide torkimine – sest kõik eespoole väidetu pole muud kui magusad müüdid, mille paistel me end soojendame – on tänamatu ja vastik ülesanne. Müütide vatis mõnulemine on küll enesele valetamine, aga mis siis. See annab jõudu.

Õigupoolest on päris ohtlik kultuuri alusmüüte torkida, liiatigi veel ajal, kus kõik muutused on niigi kiired. Eesti rahvuskehand on nõrk ja haavatav. Ajal, kui kogu elu pööratakse pea peale, klammerduvad inimesed oma kultuuri “suurtesse jutustustesse”: lugu tugevast eesti naisest on üks selline.

Kodu ja perekond koos kõige sellega, mis “ei muutu, mis on alati olemas olnud ja jääb ka edaspidi”, on eesti rahvale olnud kindlus terve Nõukogude perioodi, oleks ju alatu seda nüüd lammutama hakata. Naise kuju ilmasambana on siin teadagi keskne. Milleks on vaja neid magusaid müüte kummutada, kui nad aitavad ehk säilitada mingitki stabiilsust selles muutuste virrvarris?

Aga küsimuste esitamine müütide kohta pole ju veel nende ümberlökkamine. Pärast küsimuste esitamist võib ju ka selguda, et polegi põhjust müüte ümber lükata...

Tugev naine kui kirjanduslik saavutus

Kuid ajaloolased (näiteks Sirje Kivimäe) väidavad siiski, et Eesti naised on läbi ajaloo olnud pärisorjad ja tugeva eesti naise kuju on pigem kunstiline saavutus kui tegelik ajalugu. Eesti kirjanduse klassiku Tammsaare Kõrboja Anna (romaanis “Kõrboja peremees”, 1922, või 1970ndate väljapaistva naisrežissööri Leida Laiuse Ukuaru Minna (filmis “Ukuaru”, Tallinnfilm, 1973) – legendaarsed naised, kelle probleem oli pigem nõrk mees kui oma “alistatud” seisund – on kirjanduslikud karakterid. Neisse tuleb suhtuda ettevaatusega.

Mineviku kunst muutub otsekui tõendiks selle kohta kuidas asjad on olnud. Me paraku unustame ära, et see on kirjandus.

Muidugi, kes meile üldse ütleb, kuidas asjad olid? Paratamatult saame me asjadest pildi nendest rääkimise kaudu, tekstide kaudu, kus elu mitte ei peegeldu “nagu ta on”, vaid kus tegelikkus tehakse.

Ajapikku muutuvad kultuuri “suured jutustused” mõistagi “tegelikkuseks”. Neid õilistab vanus ja nad on nii üldaktsepteeritud, et tundub põhjendamatu neis kahelda.

Ja mineviku tegelikkust saab teha mitmel moel. Ilukirjandus, nagu ka erinevad versioonid ajaloost on selle vaieldamatu tõend.

Lugege näiteks Madli Puhveli portreeraamatust eesti tuntuimast poetessist. Eesti 19. sajandi ühest tähtsamast kirjanikust Lydia Koidulast (“The Symbol of Dawn”, Tartu 1995) ja võrrelge mõne *mainstream*-müüdi valgusel kirjutatud teosega, neid on mitmeid. Kes Koidula, Eesti senise ajaloo ilmselt silmapaistvaim naine, siis tegelikult oli? Aseksuaalne isamaalaulik, oma issi tütar, eesti vaimu puhas kehastus või ülekoormatud ja väsinud pereema, Peterburgis elava läti pürjeli naine, keda kurnasid – ja lõpuks viisid hauda – jätkuvad sünnitused ja karm argipäev?

Küsimus jääb vastuseta

Seega, minevik ei anna meile tuge veendumuses, et eesti naine on olemuslikult tugev ja vaba. Mida enam detailideni tungida, seda vähem usutavad need väited on.

Eesti naisajalugu on küll kirjutamata, aga üht-teist näiteks Eesti rahva suure ideoloogi, 20. sajandi esimese poole väljapaistva poliitiku ja sõjaeelse vabariigi riigivanema Jaan Tõnissoni vaadetest naisküsimusele on ikkagi teada (neist on kirjutatud Karin Hallas ja Ainiki Väljataga, vt näiteks Väljataga, A. Eesti naised, moraal ja rahvuslus. Pildikesi sajandi algusest. Vikerkaar, 11-12, 1996.) *Kinder, Kirche, Küche* – nii nagu Bismarck Saksamaal oli välja mõelnud ja muide teiste hulgas ka Adolf Hitler hiljem jõuliselt võimendas.

Eesti naistel on olnud “koht” ja see pole mitte põhjamaise viikinginaise positsioon, kes pere valdusi haldas, kui mees oli sõjaretkel. See “koht” on pigem olnud porisel kartulipõllul kõrvuti töödrügavate meesorjadega, lisaks sellele köögis, laste juures või paremal juhul kirikus jumalaskõnna kuulamas.

Ja veel üks vastuargument tugeva põhjamaise eesti naise mütoloogiale – Sirje Kivimäe kinnitusel on eesti naise koht välja kujunenud pigem saksa väikekodanluse kui skandinaavia eeskujudele toetudes, tänu baltisaksa mõjudele muidugi. Baltisakslasi küll ei armastatud, aga neid imetleti ja neid ahviti järele. Niinimetatud kadakasakslus on eesti 20. sajandi kultuuris vaieldamatu ilming. Ja oleme me ju uhked praegugi, kui saame rääkida oma saksamõjulisest köögist, jõulukommetest, saksa korralikkusest. Meie mineviku seotus sakslastega – ehkki orjastaatuses – on eestlaste meelest pigem au- kui häbiasi.

Saksa presidendi visiidi ajal Tallinnasse 1998. aasta maikuus kõlas uudistes koguni väide: meie 700aastane ühine ajalugu (varem oli ikka 700aastasest orjaajast räägitud).

Kui ilukirjandusele viidata (ehkki see on ohtlik, nagu alles püüdsin näidata), siis meenutatagu vaid juba eespool mainitud klassiku A. H. Tammsaare romaani “Ma armastasin sakslast” (1938). Saksa proudade tarkused on eesti naisele olnud imetluse allikas ja ideaal, umbes nagu praegu ameerika seebiooperid. Härrasrahva elu on olnud ikka eestlastele eeskujuks.

Muidugi, “saksa asi” on euroopalikum kui soome, rootsi või norra, seega on eesti naine euroopalikum kui skandinaavia naised, tähendagu see euroopalikkus siis pealegi suuremat seotust patriarhaalsete väärtustega. (Seda väidet loetagu ironiaga.)

Vastuoluline tänapäev

Veel vähem annab usku Eesti naise tugevusse ja võrdõiguslikkusse tänapäevane argikogemus. Avalikus elus võimetekohaselt rakendatud naised on Eestis tunduvalt vähem kui naabermaades (Põhjamaades). 18 naisparlamendisaadikut 83 mehe vastu, lõpetades mis tahes teise avaliku elu valdkonnaga, kus liigub raha ja võim – naised on otsustajate hulgas vähe.

Naised on tool, kuid ei tee oma kvalifikatsioonile vastavat tööd: nad vääriskid hoopis rohkemat. Naiste geto avalikus sfääris on seal, kus pole prestiiži. Selles getos pakutakse võibolla austust või mõnesi teisi raskestidefinaeritavaid hüvesid. Naised on hariduses, meditsiinis, raamatukogudes, muuseumides. Tõsi küll, nendel aladel võivad nad ka tippu jõuda. Aga nendes tippudes pole ühiskonnas hinnatud hüvesid – raha ega võimu.

Problematiseeritud on see tõsiasi alles viimasel paaril aastal.

Naiste vähese esindatusega avaliku sfääri tipptegijate hulgas seotud mõiste “naised kui vähemus” on seevastu palju kära tekitanud, ilmselt väärnimistamise tõttu. Euroopa kontekstis täiesti arusaadav mõiste “vähemus” kasutamine naiste kohta on Eestis tekitanud palju paksu verd. “Vähemuses” olemise allaneelamine on eriti eesti üksikutele võimsatele naistele olnud väga ebameeldiv (“Naised, homod ja neegrid – vähemused!?”). See ei muuda aga tõsiasja.

Muidugi, avalikus elus kaasalõõmisest loobumine võib-olla on eesti naise vaba valik. Targad tüdrukud loobuvad: oma elukutsest, karjäärist, lepivad väiksema palgaga. Ikka millegi huvides: perekonna heaolu, laste tuleviku, mehe enesehinnangu huvides.

Naiste valikuid on sotsioloogid põhjendanud ratsionaalse valiku teooriaga. Traditsioonilistest soorollidest kinnipidamine toob kaasa ühiskondliku heakskiidu.

Eesti Sotsiaalministeeriumi juures tegutseb küll Võrdõiguslikkuse Büroo, kuid sellel ei ole ressursside ja ka üldsuse huvi puudumise tõttu meie igapäevases elus esialgu praktilist tähendust. Hiljuti on nad avalikkusse tulnud seoses võrdõiguslikkuse seadusega, mis ootab parlamendis heakskiitmist.

Naisele naise, mehele mehe palk

Viimasel ajal on kõneks tulnud statistika, mis kinnitab, et Eestis on naiste palgad keskmiselt 70 protsenti meeste omadest, ka siis, kui tegemist on sama tööga. Naiste palga protsent mehe omast on muide Euroopa keskmine, aga kehvem kui Skandinaavias. Naiste väikest palka, “taskuraha” peetakse üldiselt loomulikuks, sest mees on Eesti argimütoloogias ikka perekonna toitja, ka siis, kui ta seda tegelikult ei ole. Eestis on märkimisväärne hulk üksikemasid, kes toidavad kogu peret, ja on ka perekondi, kus naised peavad peret ülal. See aga ei ole muutnud üldkehtivat seisukohta. Pigem on selline juhtum perekondlik häbi. Palkadest avalikult ei räägita, naised ise varjavad olukorda kõige kiivamalt, pidades ülal kulissi, et asjad on nii, nagu peab. Mees, kes ei suuda peret toita, langeb kogukonna põlguse alla. Naise oma huvides on sellest mitte rääkida.

Kogu maailmas on paraku nii, et meeste tööaladel makstakse suuremaid palku, kuid ma ei tea teisi keeli, kus oleks väljend “mehe vääriline palk”: eesti keeles saab nimelt öelda: see on “mehe palgaks” liiga väike raha. Ja keegi ei näe siin midagi imelikku.

1998 kevadel toimus Eestis mäletatavasti õpetajate streik, kus muu hulgas öeldi (esimest korda meie ajaloos!) välja, et õpetajatele nii tühist palka makstes diskrimineeritakse naised.

Nende loosungitega liikusid tänaval muide ka üksikud meesõpetajad. Paljud naised seevastu oma kommentaarides olukorrale tõrjusid tagasi väite, et palka oleks vaja tõsta: “Ega me siis palga pärast ei streigi. Tahame õpetaja ametile rohkem tunnustust.” Palganumbri ja ühiskondliku lugupidamise seost õpetajad justkui näha ei taha.

Küllap on naiste endi tagasihoidlikkus ja tasuta töötamise harjumus see, mille tõttu palgad naiste aladel ei muutugi. Õpetajate streigi tulemusena toimus siiski mingi sümboolne palgatõus. Muide, õpetajate endi hulgas on levinud küüniline lause: õpetajana töötamise tingimus on rikas mees.

Rikas mees on Eestis ka medõena, arstina või kultuuritöötajana töötamise tingimus. Naised näivad selle olukorraga rahul olevat.

Eestis on viimasel ajal palka juurde nõudnud (ja igati õigustatult) ka bussijuhid ja politseinikud. Õpetajate, bussijuhtide ja politseinike palkade tõusmist võiks detailselt võrrelda, usutavasti on viimased kiiremini tõusnud. Võib muidugi utreerida, et siin on põhjuseks suurema osa bussijuhtide ja politseinike (mees)sugu.

Kodaniku kriis

Eestis ei ole vaatamata sellele, et aeg-ajalt mitmeid valupunkte tunnistatakse, märkimisväärset poliitilist naisliikumist. On vaid üksikuid hääli, et midagi tuleks ette võtta. Seda on seostatud üldise poliitilise kultuuri nõrkusega.

Tegutsevad kaks naiste poliitilise koolituse keskust, kuid poliitika on Eestis valdavalt meeste mängumaa.

Ka massiline ja rohujuuretasandil poliitikasse pürgimine on naiste puhul Eestis uus asi ja tekkinud ehk vaid viimastel aastatel.

Siin tuleb kõrvale jätta 1980ndate lõpu lühike “laulva revolutsiooni periood”, mis haaras ka palju naisi, kes enamikus kadusid poliitikaareenilt vabariigi ülesehitamise käigus. Mõnedest naistest said siiski parlamentäärid ja mõni laulva revolutsiooni ajal poliitikasse tulnud naine on tipus siiani (Siiri Oviir, Marju Lauristin, Katrin Saks). Ei saa unustada, et Eestis on tervelt viis naisministrit, mis jätab väga arenenud, põhjamaise riigi mulje.

Poliitilise naisliikumise nõrkuse puhul võiks küsida: kas meil on üldse mingitele liikumistele pinnast, meil ei ole ju eriti ka teisi kodanikuühiskonnale iseloomulikke jõulisi liikumisi, vaatamata vägevale ajaloolisele traditsioonile?

Meil ei ole enam näiteks poliitilise jõuna arvestatavat rohelist liikumist, see kadus iseseisvuse tulekuga, õigemini uppus konsumerismi alla. Meil võetakse harva sõna globaalküsimustes. Passiivsus ei puuduta Eestis ainult naisi.

Kui meie muutuv ja kohati heitlik tegelikkus ka küsimusi ja soove tekitab, vaibuvad need soovid ja kahtlused kohe, sest inimesed on harjunud, et nad – ei naised ega mehed – ei ole oma elu subjektid. Lääne kaasaegsele ühiskonnale iseloomulik kodanikuliikumine on Eestis alles tekkiv nähtus.

Oma elu subjektiks olemine – oma elu peremeheks olemine – kõlab kui vastik ülesanne, mille täitmiseks läheb taas aega ja energiat, mida ju pole. Palju lihtsam on alla anda, tõmmata märtrimask ette. See on olnud meie rahvusliku ärkamisaja üks armastatud žeste. Ja märterlust, eriti naiste puhul, peetakse ju nii ilusaks.

Igapäevane elu on ju lihtne, milleks seda keeruliseks teha vastikuid küsimusi esitades. Eriti nüüd, kui avanenud on “päris maailm” kõigi oma tarbimisvõimalustega ja kogu aeg läheb selle peale, et teenida raha.

Eestis saab rääkida kodaniku kriisist. Poliitilise naisliikumise puudumine on ainult üks selle kriisi tunnus. Kodaniku kriis on paratamatu, tänu sellele, et Nõukogude kogemus lörtsis paljude muude tsivilisatsiooni tunnuste kõrval ära ka kodanikuks olemise.

Ideede eksport

Sageli väidetakse, et feminism, see vähene, mis meil on tekkinud, on meile sisse toodud. Olgu. Aga enamik kultuurinähtusi, ideid ja teooriaid on “sisse toodud”. Ja mitte ainult Eestisse. Kultuur on laenamine ja edasilaenamine. Väga raske on jälile saada, mis on “meie” ja mis “võõras”. Kultuur sünnib alati matkimise teel. Kus on ühe või teise idee kodu? Mis on Eestis autentne?

Isegi armas rahvusaade pole muud kui Saksamaa 19. sajandi romantismi ripats. Järelikult on ta algupäraselt “meile võõras”.

Praegu teeme me järele kõike, mis meile tundub huvitav. Terved uued eluvaldkonnad tõlgitakse ja mugandatakse Eesti kultuurikonteksti: heategevus, turundus, *shopping*... Nad kodunevad siin väga kiiresti ja omandavad kuidagi kohaliku näo. Nii kultuur tekibki ja on alati tekkinud. Uute asjadega harjutakse ära ja neist saavad kuidagi omad. Mõne aja pärast ei kujuta ettegi, kuidas ilma hakkama sai.

Kas feminismile on Eestis pinnast? Sama hästi võiks küsida, kas turumajandusele on Eestis pinnast. Eestlane ei ole ju ajaloo vältel eriti omanik olnud, ikka ori või sulane. Meile on järsku olemuslikult võõras olla peremees, ise tahta. Ikka on tulnud käsku oodata, kuulata, mis isand ütleb. Millegipärast aga turumajandus näib Eestis minevat, vaatamata sellele, et individualism nõrkusel Eestis on kultuuriliselt pikk traditsioon. Sajanditepikkusele orjaajale lisandub siin viiekümneaastane nõukogude kogemus, mis surus sanktsioonide abil alla igasuguse isikliku algatuse (lõpuks töötas süsteem nii, et algatusi ei tekkinudki).

Idee ei kodune, kui aeg ja tingimused on väga ebasoodsad. Midagi peab ühiskonnas olema, et idee näkkaks ja toitva pinnase leiaks. Sotsioloogid on tõdenud, et eestlaste väärtustes on toimumas kiired muutused. Muu läänestumise kontekstis on Eestisse saabunud ka feminism teooria.

Veel ühest asjaolust, mis takistab feminismi ideoloogiast arusaamist, rääkimata selle omaks võtmist. Usutavasti on nii, nagu on kirjutanud tšehhi kultuuriuurija Irina Smejkalova-Strickland: Kesk- ja Ida-Euroopas takistab feminismi teooria levikut sotsiaalse mõtte tühik, mida iseloomustab psühhoanalüütilise ja postmodernistliku diskursuse puudumine ja marksismi traditsiooni deformeerumine. Julgen siin tõmmata paralleele arengutega Tšehhoslovakkias; vestluses ida- ja keskeuroopa ühiskonnauurijatega on selgunud, et idablokis on suhtumine naisküsimesse ja feminismi õige sarnane.

Asjade loomulik käik

Kultuurilisele seletusele seatakse Eestis sageli vastu „looduslikud“, „loomulikud“ argumendid. Eestis lähevad bioloogilised selgitused praegu üldse hästi – „tugevam võidab“ stiilis.

Turumajanduse puhul võib seletada, et ahnus ja saamahimu peitub igas inimeses, see on midagi ürgset, bioloogilist. Feminismil ei ole eesti elus kohta, sest see on ebaloomulik, seda ei saa bioloogiliste erinevustega seletada, kõlab vastuargument feminismile.

Eesti mentaliteet, ilmselt sellest samast loomuliku arengu taotlusest lähtudes, soosib mis tahes erinevusi ja elitismi. See pole ehk kõige sobivam raamistu võrdsete õiguste asja ajamisel. Eestis on praegu lausa erinevuste kultus: olgu need siis varanduslikud (kui tore, et saame jälle klassiühiskonda!), rahvuslikud (meie ja nemad) või muidugi soolised. Eesti vaesed olgu vaesed, rikkad rikkad, naised olgu naised, mehed mehed, selle kõige „tõelisemas“ tähenduses. See seletab hästi, miks essentsialistlik feminism Eestis läheb ja võrdsed õigused mitte.

Essentsialismiga haakub hästi ka see, et näiteks prostitutsioon on Eestis palju aktsepteeritum kui feminism. Prostitutsiooniga seostub „naise vanim amet“, asjade loomulik käik, mehe „loomupärane suurem seksuaalsus“, naise loomupärane omadus mehi võrgutada. Prostituudil on välimus, raha ja „naiselikud relvad“, mis loodus talle on andnud. Feministil ei ole üht, teist ega kolmandat. Turumajandus on midagi loomupärast, mida aga feminism ei ole, võib väita. Aga ühtviisi ebaloomulik on näiteks selline tsiviliseeritud ühiskonna tunnus nagu sponsorlus või nõrgemate eest hoolitsemine. Loom ei anna ju oma saaki lihtsalt sellepärast ära, et tal hea meel hakkaks: sai teisi aidata. Teised loomad teda selle eest ka ei tunnusta.

Loomupärasusega või mitteloomupärasusega kultuurinähtuste seletamine jõuab kergesti rappa. Ometi seda Eestis tehakse.

Essentsialistlik väljapääs naisküsimumusest

Naisolemuse rõhutamine on Eesti naiste jaoks ka šanss hakkama saada feminismitondiga. Eesti naisliikumised ei võta seisukohta naiste palkade, perevägivalla, prostitutsiooni suhtes, veel vähem huvitav neid naisolemuse kultuuriline konstruktsioon (mis asi see veel on?), selle ajalooline tingitus. Naisliikumised võtavad tuld, kui juttu on naisena olemisest, naise ürgülesannetest, naise loomusest, naise müstikast. Naine olla on uus ja huvitav pärast Nõukogude aega. See on loomulik, looduse kutse.

Viimasel ajal on naisküsimumuse suhtes ärganud ka vanad naistegijad, jõulised poliitikud ja majandustegelased, kes mõni aeg tagasi ei võinud kuulda sõna „feminism“ ega tahtnud midagi teada naisasjast. Naisena olemine on äkki muutunud tähendusrikkaks. See pole muidugi võrdõiguslikkusefeminism, mis neile meeldib, vaid ikka essentsialism: naise „eripärane psühholoogia“, hoolitsuse eetika, pehmus, mõistvus, mida võiks viia näiteks poliitikasse, mis seeläbi muutuks, jms.

Väide, et kogu naiselikkus on kultuuriliselt konstrueeritud, ei sümpatiseeri. Sugu on ka eesti mõtleivate naiste jaoks ennekõike seotud naise füsioloogiaga, millest tuletatakse naise olemus vahetult.

On sümptomaatiline, et praktiliselt ühel ja samal ajal 1997 ilmunud kahest tõlkeraamatust, Simone de Beauvoiri „Teisest sugupoolest“ ja Clarissa Pinkola Estesi „Naistest, kes jooksevad huntidega“, sai viimane, vähemalt meediakajastuste järgi, väga populaarseks. Esimest, naise olemust sotsiokultuuriliselt seletavat, on peetud targaks, et vastikuks, halastamatuks. Ainus, mida seal positiivsena nähtud, on see „naise ürgjõud, millega tekst on kirjutatud“ (tuntud eesti iluajakirjanik Lii Unt omavahelises vestluses).

Sootu ühiskond

Naisküsimumuse essentsialistliku lahenduse juuri ei tule kaugelt otsida. Nõukogude periood teatavasti välistas elust soo kui tähendusriikka kategooria. Polnud naisi ega mehi, olid seltsimehed. Naistepäev küll, jah, aga see ei ülistanud naist traditsioonilises mõttes, vaid naist kui töötajat. Sugu kui ühiskonda struktureerivat kategooriat ei tähtsustatud Nõukogude Liidus.

Ka rahvus oli midagi distinktselt, kategooria, millega tuli aja jooksul „ühele poole saada“, kui küsimus polnud just „suures vene rahvas“.

Sugu seevastu elimineeriti ametlikus diskursuses täiesti, ta oli isiksuse omadus, nagu optimism või emotsionaalsus. See ei tähenda muidugi, et mehed ja naised oleksid kusagile kadunud.

Eespool öeldust lähtuvalt on arusaadav, miks sõna „identiteet“ pole sisaldanud eestlase mõttemaailmas üldiselt sugu. Identiteeti on seostatud eelkõige rahvusega, see on olnud ka peamine rahvusliku solidaarsuse allikas, seostunud regionaalse päritoluga või siis elukutsega.

Küsimusele, kes sa oled, ei hakata Eestis ka tänapäeval tavaliselt vastama, et olen naine või mees (mõned naised vastavad ehk küll, et on emad).

Identiteeti ei moodusta eesti kultuuris, vähemalt avalikult mitte, ka veel seksuaalne suundumus. Näiteks homoseksuaalsust on avalikult ja üheselt deklareerinud vaid üksikud olulised ühiskonnategelased.

Essentsialistlik lahendus naisküsimusele muudab kindlasti ka identiteedikäsitlust. Identiteedi osaks võib ka Eestis tasapisi saada sooline kuuluvus, mitte ainult rahvus või elukutse.

Protest kõige olnu vastu seletab postsoveti ühiskondades paljugi.

Nõukogude feminism

Ühest küljest oli nõukogulikt arusaam naiste kohast ühiskonnas muidugi täielikult vastavauses feministliku ideaaliga: naised käisid tööl, naised said sama palka. (Muidugi, Nõukogudemaal käisid kõik tööl ja kõik said vähe palka.) Ikkagi, naised olid ülemnõukogus, traktoriroolis, kosmoses, tegid teadust. See on tõsiasi. Paljud edasijõudnud naised praeguses Eestis on oma läbilõõgijõu saanud „nõukogude koolist“. Ega nad „laulva revolutsiooni“ ajal tühjast kohast ei saanud olla. Tegemist oli ja on Nõukogude ajal korraliku karjääri teinud, akadeemiliselt väga haritud ja tuntud inimestega (Marju Lauristin, Valve Kirsipuu, Ivi Eenmaa, Liina Tõnisson, Siiri Oviir, Krista Kilvet jt).

Võrdõiguslikkus Nõukogudemaal ja see, mida taotlesid (taotlevad) feministid läänes, on mõnes mõttes paralleelsed nähtused ja seda pole mõtet eitada. Taotleti ju võrdseid võimalusi ja naiste vabastamist (sotsiokultuurilistest) soolistest piirangutest (arengutest Venemaal 1970ndail vt näiteks Zdravomõslova, E. Ja Tjomkina, A. Vvedenie. Sotsialnaja konstruktsija gendera i gendernaja sistema v Rossii. Gendernoe izmerenije sotsialnoi i polititšeskoi aktivnosti v perehodnoi period. Sb. Nautšnõh statei / Pod reaktsii E. Zdravomõslovoi i A. Tjomkinoi. Tsentr nezavisimõh sotsialnõh issledovani. Trudõ. Võp. 4. Sankt-Peterburg, 1996).

Selle väite kasuks räägivad mõned vaieldamatud argumendid. Näiteks abordiõigus, mille eest läänes võideldi kuni 1970ndateni, taastati Nõukogude Liidus 1955 pärast Stalini surma, ka Eestisse tuli see automaatselt. (Aborte sai Nõukogude Liidus teha ka enne sõda, sõja ajaks oli Stalin selle ära keelanud.)

Nõukogude naiste peaaegu sajabrotsendiline tööhõive oli samuti tõsiasi. Koduperenaisi Nõukogude Liidus ega vastavalt ka Eestis teatavasti ei olnud, kes kodus oli, oli kas haige või kui ta juhtus terve olema, paljastati ta peagi kui tööluuser ja muidusõoja. Naiste tööellu siirdumine viimase paarikümne aasta jooksul, mille pärast näiteks rootsi naisliikujad on nii uhked, on eestlaste jaoks aastakümneid olnud iseenesestmõistetav. Meie emad, vanaemad, tädid – kõik on olnud kogu aeg tööl.

Emadus ja seks

Emadepäev oli Nõukogudemaal, kaasa arvatud Eestis, kodanliku igandina teatavasti keelatud. Emadus oli aga loomulikult nõukogude naise elu kohustuslik osa, see oli tööjõu taastootmise riiklik, parteiliselt juhitud programm. Tütarlapsi kasvatati „töötavaks emaks“ saamise vaimus. Paljulapselised kangelasemad said medaleid, neil olid erisoodustused, nad said riigilt näiteks eelisjärjekorras kortereid. Naine nõukogude riigis oli küll eelkõige töötegija, seejärel ema. Naise koduste tööde koorem oli samuti iseenesestmõistetav, sest nõukogude mees ei teinud kodus reeglina suurt midagi.

Naistel polnud aga vaatamata emadusele avalikus diskursuses mingit sugu, nagu meestelgi. Seks oli tabu (seksiuputus reaktsioonina 1990ndate alguse Eestis sellele pealesunnitud salatsemisele oli samuti mõistetav). Ehkki abort oli võimalik, oli see meditsiiniliselt algeline ja julm, lisaks teatati sellest töökohta (!). Rasestusvastased vahendid olid poolsalajased, rääkimata sellest, et polnud olemas mingeid erilisi naiste hügieenivahendeid. Seega, paljunemine oli riiklikult aktsepteeritud kui tööjõu taastootmine, suguelu ja soospetsiifilised vajadused aga mitte.

Polnud olemas ka suures osas naistele orienteeritud igapäevast tarbimismaailma, kõiki neid sadu naiste- ja kodutarvikuid, millega sisustada elu, naiseksolemist kõige praktilisemas mõttes. Ka sellega annab seletada praegust naiseksolemise essentsialistlikku rõõmu.

Kunsumerism kui elu naisena

Eestisse on alles nüüd jõudnud kogu see läänemaailmas aastakümneid eksisteerinud soospetsiifiline konsumerism: pesu, kosmeetikavahendid, moemaailm, sajad iluteenused, trennid ning muidugi ilukirurgia. Naiseks olemine on töörohke ja rahanõudev protsess. Naiseks saab inimese lausa teha – kui muud üle ei jää, siis kasvõi kirurginoa abil – ja seda näib nõudvat ühiskondlik norm. Ilu (naised) ja raha (mehed) liit on tänapäeva Eesti edu valem.

Samas, see kõik on endisele nõukogude naisele nii uus, nii huvitav. Kuidas võikski seda üheselt hukka mõista pärast kõiki neid halle aastaid?

Lääne suguõdede põlgus ilumaailma vastu ei leia eesti naiste valdavas enamuses mingit mõistmist. Eestis vohab beibekultuur, nooruse ja ilu ning selle ilu müüdavuse kultus. (Läänes distinktsena nähtusena ehk tundmatu „beibe“ on rikka mehe leidmisele orienteeritud noor tüdruk, kes panustab peamiselt oma välimusse. Ajakirjanduses tekitas beibekultuurialase poleemika suur eesti nädalaleht Eesti Ekspress 1996. aastal.)

Missid, modellindus, naisteajakirjandus, seebiooperid – see tööstus kasvas vähemalt 1990ndate esimesel poolel Eestis geomeetrilises progressioonis.

Sellesse ilumaailma põgenemine meedia vahendusel on lohutuseks ka neile naistele, kel poole raha, et „tõeliseks naiseks“ saada.

See, et mahavaikitud sugu kuidagi Nõukogude ühiskonda struktureeris, on muidugi omaette teema. Lisaks teame me kõik Nõukogude elu mitmepalgelisust. Mida polnud, oli ikkagi olemas, mida väideti olemas olevat, seda polnud. Selles mitmekihilise simuleerimise ühiskonnas oli sugu, konkreetsemalt näiteks naise koht ühiskonnas, komplitseeritud nähtus ja kindlasti hoopis mitte selline, nagu ta tagantjärele näib või kõrvaltvaatajale paistis.

Mida tähendas tegelikult nõukogude naine? See küsimus nõuaks tervet monograafiat. Igal juhul kogume me selle fenomeni põhjustatud järellainetust siamaani. Nõukogude naise pärast – mis ta iganes ka oli – ei taha eesti naised teada võrdsusest ja inimõigustest, poliitilistest

naisorganisatsioonidest ega sekkumisest ühiskonna asjadesse. Nõukogude naise tõttu takerdub ka Eesti naisasi siiani essentsialismi.

Naisasja matkimine

Feminism essentsialismi kujul (aga on ka üksikuid võrdõiguslikkuse virvendusi) on Eestisse tulnud muidugi matkimise kaudu, nagu mis tahes teised ühiskondlikud ja kultuuriliikumised enne feminismi.

Kui Rootsi naisdelegatsioon käib kümnendat korda Eestis ja imestab, et kui huvitav, miks teil ärinaiste organisatsiooni ei ole, siis, kui nad üheteistkümnendal korral tulevad, on see moodustatud. Hakkab toimuma tore ühistegevus ja äkitselt on väga palju, millest rääkida, kuigi esialgu tundus kahtlane – mida nad üldse tahavad.

Nii on Eestis loodud palju naisseltse. Omandatakse uus keel, milles asjadest rääkida, imporditakse ideid, laieneb maailma mõistmise horisont. Naised tabavad äkki, et nende ees karjääriredelil on „klaaskatus“, kuigi seadustes pole takistusi kas või presidendiks pürgimisel. Mõni märkab seksuaalset ahistamist, ebaõiglast palgapoliitikat ja muidu „ärategemist“, alistamist läbi ülistamise. Lisaks hakatakse nägema neid kümneid ja sadu kultuuriniidistikke, mis ei lase toimuda muutustel, ka siis, kui need oleksid suurele osa naistest kasulikud. Elu muutub raskemaks: loomulikud asjad muutuvad küsitavaks.

Kuid nagu juba eespool kirjas, nähtused ei näkka, kui neil pole mingit pinnast. Et ideoloogia koduneks, peab olema mingi haakumine ideede ja kohaliku konteksti vahel.

Naisliikumine – seltskondlik tegevus

Loomulikult võib väita, et globaalses naisliikumises on suures osas tegemist seltskondliku tegevusega ja konverentsiturismiga, aga nii on ju ka meeste elus. Meeste konverentsiturism, mis toimub tegelikult päevast päeva riigi- ja äriasjade ajamisel, oleks nagu loomulik asjade käik, samal ajal kui naisorganisatsioonide kogunemine tundub paljudele asjatu aja ja ressursside raiskamisena.

Meeste ideede import – mis muud on kogemuste vahetamine välispartneritega – omandab avalikkuse silmis enamasti auväärse tähenduse. See on õppimine kogu ühiskonna huvides. Meeste seltskondlikke kogunemisi – küll sõjanduse, küll kaubanduse sirmi all – aktsepteerib enamasti ka maksumaksja (kümneliikmelise delegatsiooni lennutamine Eestist Indiasse kindralite kohtumisele tundub kuidagi asjalik). Mis tahes äriasjade arutamine rohkete (meeste) osavõtul omandab, eriti meedia vahendusel, mingi vältimatuse aura. Naiskogunemised saavad meedias enamasti rappid ja neid taunib ka avalikkus. Mis meeste puhul uue kogemuse omandamine ja enesetäiendus, võib naiste puhul kergesti saada ajupesuhäbi.

Kõige taga on muidugi arusaam, et naised püsigu avalikust elust kaugel. Need mõnud – reisimine, rahvusvaheline seltsielu – jäägu meestele. Ka paljud naised, vähemalt Eestis, on muide seda meelt.

Vaatamata kõigele on Eestis loodud kaks naisuurinugte keskust: Tartu ülikooli juures (mitteametlikult 1990, ametlikult 1996) ja Tallinna pedagoogikaülikooli juures (mitteametlikult 1994, ametlikult 1995). Lisaks on 1997 väliseesti ja välissaatkondade initsiatiivil Tallinnas loodud NGO Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT). Toimub tagasihoidlikul kujul naisuurinugte teooria õpetamine nii Tartu ülikoolis kui Tallinna pedagoogikaülikoolis, kaitstud on üksikuid magisträrid. Suuremad edusammud ja teod on veel ees.

Välisrahade toel (UNDP, Sorosi Avatud Eesti Fondi, Põhjamaade Ministrite Nõukogu, Naumanni fondi jt) initsieeritakse naiste kodanikuliikumist ja organisatsioonide arengut.

Essentsialismi lõks

Naisliikumise ja –uurimuse vaikne, ent visa areng Eestis ei anna veel tunnistust mingist naisasja võidukäigust, vähemalt selles mõttes, nagu skandinaavia või ameerika naisliikujad seda tahavad näha.

Eesti naisliikumine on konservatiivne ja haakub – nagu juba öeldud – suures osas vaid essentsialistlike ideedega feminismis. Kuna ei taheta „pärisfeminismi, mis tähendab võitlust oma õiguste eest“, räägitakse naiseksolemisest.

Võib-olla oleks isegi targem Eestis mitte hakata läbi käima seda teed, mida lääne naised tegid 60ndatest alates? Mitte matkida lääne naisliikujaid? See tähendab aga finantsilist krahhi, sest naisasja ajamine Eestis toimub välisraha ja lääne feministide toel. Toitvat kätt on ohtlik hammustada.

Läanelikul kujul naisasja toomine Eesti ellu võib samal ajal tähendada selle oksa saagimist, millel istutakse. Läänes on jõutud arusaamani, et naisküsimus on nii naiste kui ka meeste hulgas teadvustatud ja tuleb teha *mainstreaming*’ut, s.o integreerida naisasjad uuesti üldiste asjade hulka. Eestis pole sugu ametlikult olemas olnud ja olukord on selles mõttes juba *mainstream*, vähemalt formaalselt. Võib-olla tasub kriitilisi küsimusi soorollide kohta esitada selle *mainstream*-olukorra raames, milles naised on, s.o niivõrd-kuivõrd – nõukogude elu jäänukina – avalikku ellu integreeritud?

Olen veendunud, et postsovietlikus maailmas on naisasja võimalik ajada kuidagi kolmandat moodi. Lääne mudelit sajabprotsendiliselt eksprotdies jõutakse rappa. Ta on ka eesti oludes – üldises ideoloogialeiguses – väga haavatav. Analoogset olukorda tõdevad paljud Ida-Euroopa soo-uuringutega tegelenud inimesed.

Võib-olla oleks parem mitte rõhutada oma naiseksolemist 1970ndate lääne naiste eeskujul ja jätkata sealt, kuhu Nõukogude pärand eesti naised on jätnud? Formaalne võrdõiguslikkus ja paljude eelised on ju olemas, neid asjaolusid tasuks ära kasutada. Võib-olla tasuks tegeleda võrdõiguslikkuse tagamisega väga praktiliselt, õigusaktide kaudu? Jätta loosungid ja jälgida, et ei toimuks praktilist diskrimineerimist tööelus. Luua vastav kohtupraktika.

Probleem on see, et eesti naisliikumine pole endale sõnastanud, mida tahetakse (eesmärkide sõnastamatus on eesti ühiskonnas aga laiem probleem).

Eestis võib oma erilise naisolemuse rõhutamise seega viia tupikusse.

Eesti naised, kes on nõukogude pärandina figureerinud paljudel elualadel, hakkavad korraga rõhutama oma loomupärast sobivust näiteks hoolitsemisega seotud aladele ja lõikavad nii endal ära tee võimu ja rahaga seotud elukutsetele. Nad määravad ennast ise sotsiaalsesse marginaaliasse.

Sookategooriast pikalt ilma olnud, erinevusi rõhutatav ja elitismi suunas liikuv ühiskond ei lase seda endale kaks korda öelda.

Naiste koolid, naiste ajakirjad, naiste palk, s.t. naiste geto kõige laiemas mõttes on selle essentsialismiinnustuse tulemus.

1999-2002